

СПЕЦИФІКА ПОЛІТИКИ ФРАНЦІЇ В ГАЛУЗІ НАЦІОНАЛЬНОЇ МОВИ ТА НЕОЛОГІЇ. ОСНОВНІ ВИМІРИ

У статті розглядаються деякі питання мовної політики Франції. Зокрема, підкреслюється теза про те, що універсалізм французької мови ґрунтується не тільки на централізуючій силі французької економіки, культури, політики, але й на вільному виборі багатьох громадян світу використовувати французьку мову як універсальну форму мовлення.

Ключові слова: мовна політика, неологія, універсалізм мовної політики, мовна експансія, пуризм, розвиток мови.

Косович О.В. Специфика политики Франции в области национального языка и неологии. Основные измерения. В статье рассматриваются некоторые вопросы языковой политики Франции. В частности, подчеркивается тезис о том, что универсализм французского языка базируется не только на централизованной силе французской экономики, культуры, политики, но и на свободном выборе многих граждан мира использовать французский язык как универсальную форму общения.

Ключевые слова: языковая политика, неология, универсализм языковой политики, языковая экспансия, пуризм, развитие языка.

Kosovych O.V. Specificity of language policy of France in the sphere of national language and neology. The main dimensions. This paper investigates some questions of the language policy of France. In particular the thesis is emphasizing on that the French language universalism is based not only on the centralized force of French economy, culture, politics but also on a free choice of many citizens of the world to use the French language as the universal form of communication. The principles of the language policy of France fit in the following system of terms: centrism that is manifested by the intention to create the single language (French) within the framework of the unitary great-power status; expansionism that is expressed by the purpose to attach the general character to French language and to extend it to the whole territory of France and other countries of the world; purism that is expressed by the intention to develop an ideal and correct form of the French language and to impose it upon all users of the French language in France as well as abroad. Traditionally the French linguistic (language) heritage is mainly of a centrist character that consists in considering the French language as the single language variant in the country. This kind of policy is official and it is widely propagandized by the state central authorities.

Key words: language policy, neology, universalism of the language policy, language expansion, purism, language development.

Сьогодні в умовах розширення глобалізаційних процесів французькі філологи почали активно обговорювати питання мовної політики, бажаючи знайти пояснення незадовільній позиції французької мови у світі. Традиційно французька лінгвістична (мовна) політика має переважно центристський характер, який полягає в позиціонуванні французької мови як єдиного мовного варіанта в країні. Така політика є офіційною і широко пропагується з боку централізованого державного апарату.

Як зазначає В.Т. Клоков, «принципи мовної політики французької держави вписуються в таку систему понять: центризм, що виражається

у прагненні сформувавши в рамках унітарної державності єдину мову (французьку); експансіонізм, що виражається у прагненні надати французькій мові загальний характер і розповсюдити її на території всієї Франції та в інших країнах світу; пуризм, який виражається у намірі виробити ідеально правильну форму французької мови і нав'язати її всім користувачам французької мови як у Франції, так і за її межами” [1, 119]. Сам підхід централізації експансіонізму щодо французької мови проводиться не тільки на територіальному, але й на структурному рівні. Ігнорування варіативності французької мови й прийняття її у винятковому однаїтті для всіх користувачів – на цьому ґрунтувався універсалістський підхід. З часу створення Французької Академії ця ідеологія виражається в пуризмі, що є наріжнем каменем мовної політики Франції.

У нашій науковій розвідці увага зосереджена на вивченні проблем мовної політики Франції. Акцент робиться на тому, що універсалізм французької мови ґрунтується не тільки на централізуючій силі французької економіки, культури, політики Франції, але й на вільному виборі багатьох громадян світу використовувати французьку мову як універсальну форму мовлення.

Історія теорії мовної політики свідчить про те, що всі успішні спроби свідомого втручання суспільства в розвиток мовного функціонування ґрунтувалися на врахуванні як внутрішніх тенденцій мовного розвитку, так і соціальних чинників, які впливають на функціонування мови. Тому особливо важливе значення має вибір типу мовної політики, яка буде проводитися, а також правильне визначення її етапів.

Мовний центризм. Лінгвістичний центризм є особливою ідеологією мовної експансії, коли розповсюдження мов відбувається за встановлення пріоритетності однієї, престижнішої мови. Лінгвістичний центризм підкоряється ідеології націоналізму, тобто цілям створення в суспільстві єдиної нації на ґрунті єдиної культури та єдиної мови. Принципи централізації в галузі мови були вперше задекларовані в 1539 році в Ордонансі Франциска I, де йшлося про те, що судочинство у французькому королівстві повинно здійснюватися тільки французькою мовою.

Процеси централізації французької мови завершилися в кінці ХХ ст., коли в 1992 р. у другій статті Конституції, прийнятої в П'ятій Республіці, було записано: “Мовою Республіки є французька мова) [Loi constitutionnelle]. Це означало повну концентрацію французької мови в столиці, знищення місцевих діалектів романської мови (сьогодні спостерігаємо окремі залишки у певних регіонах, особливо прикордонних провінцій), фактичне подавлення регіональних мов Франції: бретонської, корсіканської, каталанської, ельзаської, баскської. Зазначимо, що регіональні мови до сих пір залишаються в словнику їх користувачів, однак число мовців мінімально скоротилося, а відтак підстав для відродження регіональних мов не існує. Як зазначає Б. Черкіліні, опити Національного інституту демографічних досліджень свідчать про щорічне значне зниження кількості громадян Франції, які засіб консолідації нації. Закон Ба-Лорьоля “Про використання французької мови” вимагав, щоб реклама і технічний опис товарів укладались французькою або обов'язковим перекладом французькою

мовою, трудові угоди, інформація для працівників повинні даватися їхньою рідною мовою, натомість вимагалася наявність версії французькою мовою. Програми міжнародних конгресів, які проводились на території Франції, обов'язково дублювались французькою мовою, а всі виступи супроводжувались анотацією французькою мовою. Проте застосування закону не можна вважати успішним, оскільки не були встановлені штрафні санкції за його порушення. В 90-х роках минулого століття французька мова потребувала особливої державної підтримки, а відтак 4 серпня 1994 року було прийнято "закон Тубона". Суть його полягає в тому, щоб в умовах розширення міжнародних контактів гарантувати французьким громадянам право вільно користуватися в країні своєю рідною мовою і будь-яку інформацію отримувати саме французькою мовою. Прийняття такого закону було обумовлено головно демографічними ускладненнями, пов'язаними зі значним скороченням в країні французького населення. Примітно, що ситуація з французькою мовою значною мірою відрізняється від положення англійської, іспанської і португальської мов в англословних, іспанословних й португалословних країнах. Як відзначає Ж.-М. Клінкенберг, якщо в країнах франкофонії французька мова є рідною для незначної частини населення та тільки централізм колишньої метрополії об'єднує їх, то в англословних, іспанословних і португалословних країнах мова метрополії є рідною для значної більшості населення [6, 61]. Відтак, резюмуємо, що універсалізм французької мови ґрунтується не тільки на централізуючій силі французької політики, економіки і культури Франції, але й на вільному виборі багатьох громадян світу користуватися французькою мовою як універсальною формою мовлення.

Експансія. Вкрай широко розповсюдженими серед французів є переконання і віра в необхідність й правильність подальшої експансії французької мови, зважаючи на присутність свого роду просвітницької місії, обумовленої підсвідомою впевненістю в наявності у Франції деякої чітко дотримуваної та виконуваної ролі носія об'єднуючої універсальної ідеї про непохитність людської природи / сутності, а також з метою зміцнення політичних позицій країни на міжнародній арені.

Ж.-М. Клінкенберг так визначає явище мовної експансії: "Мовна експансія є процесом, в результаті якого деякий різновид мови розширює межі свого функціонування в суспільстві. Найнаочніше вона презентована в своєму просторовому аспекті, тобто коли йдеться про географічне переміщення мови. Однак експансія мови може здійснюватися і всередині однієї і тієї ж соціальної спільноти без порушення її географічних кордонів, зокрема, коли діалекти поступаються мовному стандарту, коли релігійні церемонії проводяться загальнодоступною, коли національні меншини зберігають свою мову або коли в неанглословних спільнотах спілкування на наукові або економічні теми здійснюються англійською мовою. У всіх випадках (за винятком колонізації незаселених територій) експансія однієї мови здійснюється за рахунок іншої, і здійснюється вона через встановлення ситуації диглосії й конфлікту" [7, 9]. У словнику соціолінгвістичних термінів мовна експансія визначається, як "прагнення розповсюдити мову

домінуючого в демографічному, а частіше у соціальному відношенні етносу на чужу мовну спільноту зазвичай шляхом оголошення його державним” [9].

Упродовж довгої історії існування мов мали місце такі типи експансії: імплантація – ситуація, за якої певний різновид мови прагне до домінування на значній території і перетворюється в засіб спілкування для більшої частини населення; імпорт – ситуація, за якої на певній території розповсюджується деякий різновид мови у вигляді острівних ділянок; накладення — ситуація співіснування двох або більше мов, одна з яких виконує роль стандарту, чи офіційної мови; вкраплення – ситуація, за якої на деякій території розповсюджується різновид мови без надання їй офіційного статусу [7, 9]. З-поміж перелічених типів мовної експансії для французької мови притаманні такі типи експансії, як вкраплення і накладення з подальшою імплантацією. Наприклад: імплантація франсійського діалекту на окремі території Франції і перетворення її в єдину національну і офіційну мову (внутрішня експансія); накладення франсійського діалекту на галло-романські форми мовлення, зокрема в Провансі, Валлонії, Гельвеції, Долині Аосте, з наступним проголошенням його офіційною мовою на цих територіях (внутрішня експансія); вкраплення або накладення французької мови на нероманомовні мови Європи, зокрема у Фландрії, Люксембургу (внутрішня експансія); накладення і вкраплення французької мови в африканських колоніях, де їй було надано офіційний статус або статус мови культури (зовнішня експансія); експансія французької мови на території колонізованої Канади з наступною імплантацією в Квебеку і накладенням в інших канадських провінціях – Нью-Брансуїку, Акадії (зовнішня експансія); експансія французької мови на території, де застосування рабської праці сприяло утворенню креольських мов з наступним накладенням на них французької мови, зокрема, на Гаїті, в Луїзіані, в Гвіані, на Сейшельських островах та інш. (зовнішня експансія); вкраплення французької мови в європейських країнах, зокрема в Італії, Англії, Румунії, Росії і інш., а також в Азії, зокрема в Туреччині, Персії і інш., де французька мова грала роль мови культури (зовнішня експансія). Сама імплантація французької форми мовлення спочатку на окремі території романізованої Галлії, а потім на всю Францію і на країни Європи супроводжувала політичну експансію, що здійснювалася методом централізму, тобто шляхом використання централізованих сил, що виходять від французької влади, французької культури та французької мови. За експансії на передній план виступає соціопсихологічний чинник, що полягає у певному незадоволенні спільнот власною формою мовлення, з відчуттям мало престижності тієї мови, якою вони спілкуються. Цей чинник відіграє важливу роль не тільки за межами Франції, але й на її власній території. Почуття невпевненості виявляється у користувачів регіональними мовами, а також у тих носіїв французької мови, які соромляться того, що не можуть вільно спілкуватися рідною мовою. Саме чинник мовленнєвої невпевненості й мовної неповноцінності змушує їх вдосконалювати свої знання французької мови, що сприяє широкому розповсюдженню літературної норми у французькому середовищі. Комплекс мовної неповноцінності проявляється не тільки в малограмотних

французів, але і, як це не парадоксально, у носіїв грамотного мовлення. Якщо перші розуміють, що невміння користуватися нормованим мовленням не дозволяє їм досягнути життєвих пріоритетів, й соромляться своєї власної мови, то другим соромно за мову їх співгромадян і вони починають соромитися деградації французької мови, яку вони жорстко критикують [5, 67–68]. Комплекс мовної неповноцінності змушує державні установи / владу розглядати французьку мову не тільки, як узаконену систему знаків і правил користування нею, але й як на живу систему, якою користуються усі верстви французького населення. В цьому контексті можливе певне розширення зон уживання мовлення, елементи піджинації. У будь-якому разі держава прагне до створення жорстких рамок функціонування мови, в той час, як громадяни (носії мови) його “демократизують”.

Пуризм. Мовознавці часто вказують на те, що французи твердо вірять у виконання своєю мовою особливої місії, як головно чистого, зрозумілого і універсального засобу міжнародної комунікації. Саме тому постійна тривога з приводу словникової чистоти, “незасміченості” французької мови вважається абсолютно типовим явищем. В XVII–XVIII ст. політика мовної централізації замінилася політикою лінгвістичного пуризму, тобто настав період формування і розповсюдження класичної норми французької мови, яка встановлювалася у суперечках з правилами латинської мови, романськими діалектами й іншими мовами Франції. Мовний пуризм призвів у Франції до мовного шовінізму, а згодом і до лінгвістичного шовінізму, що ґрунтувався на принципі: літературна норма французької мови вважається кращою і привабливішою інших форм французької мови й інших мов. Вишукана манера розмовляти, вміння користуватися літературною нормою французької мови стали ознаками належності до освіченої, обраної частини суспільства. Однак, як зазначає В.Т. Клоков, в результаті розповсюдження в країні всезагальної шкільної освіти вища форма французької культури, на думку пуристів, почала вульгаризуватися і вироблений спосіб ідентифікації втрачав свою ефективність [1]. Згідно їхніх міркувань освіта нівелювала культурну диверсифікацію франкомовних громадян, а відтак понижувалася загальний рівень культури, що змушувало прихильників пуризму боротися проти вульгаризації французької мови, проти реформ, які демократизували освіту й спрощували освоєння французької мови іноземними громадянами. В школах функціонувало правило: “так можна писати” / “так не можна писати”, тобто існувала низка заборон щодо правильних форм мовлення.

Лінгвістичний шовінізм еліти досяг найвищого свого розвитку в першій половині XX ст., коли у багатьох французів розвинулось почуття невпевненості й неповноцінності. З цього приводу А. Мартіне зазначав: “Французи не наслідують в повній мірі користуватися своєю мовою, оскільки багато поколінь граматистів з числа професіоналів і любителів перетворили її в область каверз і заборон. У світі, що зазнає щоденного прискоренню реформаторського ритму, французи, як і всі решта люди, які постійно мають потребу в нових словах і нових висловленнях. Але їх привчили до покори, до догідливої поваги до всього минулого, до неможливості створювати нічого нового. Вони бояться складати складні слова, вільно використовувати

дериваційні суфікси, продукувати оригінальні комбінації слів” [8, 82]. Цілком логічними в цьому плані є дискусії Ж. Шорана про те, “чи не переходить в цей час французька мова до категорії мертвих мов” [4, 96].

Як відомо, історично норма французької мови зародилась у результаті виключення деяких елементів, визнаних недостойними до вжитку в шляхетному товаристві. Іншими словами норма французької мови формувалась як соціально-класова категорія. Принцип правильного вживання (фр. *bon usage* – “високий стиль”) ставив на перше місце пурист Клод Вожля (автор однойменної теорії). Правильні мовленнєві взірці науковець брав з мови освічених дворян столиці. Тоді ж, в XVII столітті, Академія випускає в двох томах словник французької мови. Пізніше Академія один раз в 40–50 років перевидавала цей словник, який став єдиним еталоном норми.

Сьогодні ведеться мова про те, що французька норма не має чітких територіальних, хронологічних, соціальних параметрів, вона має віртуальний характер, тобто є деяким інваріантом, відображеним у сучасних лексикографічних виданнях. Тобто, норму французької мови почали співвідносити з лексико-графічною референтністю. У сьогоднішніх умовах, ґрунтуючись на положення Л.-Ж. Кальве, мовну ситуацію щодо французької мови можна презентувати так: “французька мова, як мова суперцентральна, знаходиться у відношенні підпорядкування до англійської мови, але у відношенні рівності з іншими суперцентральними мовами. Одночасно французька мова перебуває в положенні домінування по відношенню до багатьох мов, які входять в орбіту її безпосереднього підпорядкування, з числа мов дальшої периферії: бретонської, корсиканської та інш. (на території Франції), бамана, волоф та інш. (на території колишніх французьких колоній). На кожному з цих рівнів проявляються дві тенденції до встановлення білінгвізма: горизонтальний білінгвізм (наприклад, франко-арабський, франко-іспанський та інш.) та вертикальний білінгвізм (наприклад, англо-французький, франко-бретонський, франко-каталанський та інш.)” [2, 80–81].

Відтак, французька мова набувала свого сучасного вигляду. Проте, мова – досить нестійка річ, ми змінюємо її самі кожного дня, вона ніколи не зупиняється в своєму розвитку.

Таким чином, суть мовної політики французького уряду полягає у виборі найоптимальніших шляхів запозичених термінів. Втручання державних органів у мовну діяльність суспільства сприяє укріпленню престижу французької мови у світі. Роль міністерських комісій з термінології і неології полягає в тому, що вони вивчають все те нове, що характеризує лексику і фразеологію сучасної французької мови, розробляють проблеми, які стосуються аналізу інновацій у лексикографічному, лексикологічному та словотвірному аспектах. На державному рівні проводиться значна робота в галузі неології. Поява постанов з термінології викликана необхідністю впорядкувати процеси творення і запозичення нових термінів, які порушують загальні проблеми сучасної французької мови.

Питаннями подальшого розгляду стане проблема одного з важливих напрямків у мовній політиці Франції – фемінізація професійних найменувань, що пов’язано з необхідністю подолання ґендерної асиметрії у мові.

Список літератури

1. Клоков В. Т. Современный взгляд на языковую политику Франции [Электронный ресурс]: Филология – Режим доступа: <http://www.bygeo.ru/strany/franciya/1220-sovremenny-vzglyad-na-yazykovuyu-politiku-francii.html>.
2. Calvet L.-J. Le versant linguistique de la mondialisation / L.-J. Calvet // Dialogues et cultures. – 2001. – № 45. – P. 80–87.
3. Cerquiglini B. Renouveau des perspectives sur la langue française: contre la monoglossie / B. Cerquiglini // Dialogues et cultures. – 2001. – № 45. Modernité, diversité, solidarité. – Т. 1. – P. 99.
4. Chaurand J. Histoire de la langue française / J. Chaurand. – P., 1972. – P. 96.
5. Klinkenberg J.-M. Les politiques linguistiques: pour qui? pour quoi? / J.-M. Klinkenberg // Dialogues et cultures. – № 45. – Т. 1. – 2001. – P. 67–68.
6. Klinkenberg J.-M. La diversité linguistique: un dogme ou un programme? / J.-M. Klinkenberg // Dialogues et cultures. – № 50. – 2005. – P. 60–61.
7. Klinkenberg J.-M. L'héritage du passé: aux origines de l'expansion du français / J.-M. Klinkenberg // L'avenir du français. – P., 2008. – P. 9.
8. Martinet A. Le français sans fard / A. Martinet. – Paris: Presses universitaires de France, 1969. – 224 p.
9. Словарь социолингвистических терминов. – М.: Российская академия наук. Институт языкознания. Российская академия лингвистических наук. Ответственный редактор: д-р филол. наук В. Ю. Михальченко, 2006. – 312 с.

References

1. Klokov, V. T. Sovremennyy vzglyad na jazykovuju politiku Francii [The modern point of view on the language politics of France. (Electronic edition). Retrieved from <http://www.bygeo.ru/strany/franciya/1220-sovremenny-vzglyad-na-yazykovuyu-politiku-francii.html> (in Rus.).
2. Calvet, L.-J. (2001). Le versant linguistique de la mondialisation [Linguistic versant of globalization]. Dialogues and cultures. 45, 80–87. (in Fr.).
3. Cerquiglini, B. (2001). Renouveau des perspectives sur la langue française: contre la monoglossie [Perspectives' revival on the French languages: against The monoglossy]. Dialogues and cultures. Modernity, diversity, solidarity. 45. Vol. 1. (in Fr.).
4. Chaurand, J. (1972). Histoire de la langue française [History of French language]. – Paris, France: Larousse, 96.
5. Klinkenberg, J.-M. (2001). Les politiques linguistiques: pour qui? pour quoi? [Linguistic politics: for whom? for what?]. Dialogues and cultures. 45. Vol. 1, 67–68. (in Fr.).
6. Klinkenberg, J.-M. (2005). La diversité linguistique: un dogme ou un programme? [Linguistic diversity: dogma or program]. Dialogues and cultures. 50. (in Fr.).
7. Klinkenberg, J.-M. L'héritage du passé: aux origines de l'expansion du français [Heritage of the past]. Future of French language. Paris, France, 9. (in Fr.).
8. Martinet, A. [1969]. Le français sans fard [Natural French language]. Paris, France: Presses universitaires de France, 224.
9. Slovar' sociolingvisticeskikh terminov (2006). Moscow, Russia: Russian Academy of Sciences. The Institute of Linguistics. (in Russ.).

Стаття надійшла до редакції 27.04.2016 р.